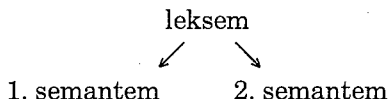

Vida Barac-Grum

DIJALEKTNE RIJEČI HRVATSKOGA PRIOBALJA

U ovom radu raščlanjujem hrvatsku dijalektnu riječ u hrvatskom priobalju, bez obzira na narječja (čakavsko, štokavsko) ili dijalekte kojima određena riječ pripada. Pokazujem da dijalektna riječ ne pripada samo jednom narječju ili jednom dijalektu, već određenom području. Unutar kategorija narječja, dijalekta ili idioma, ona pripada samo idiomu, jer je on obilježuje svojim specifičnim prozodijskim, fonološkim i drugim sustavnim značajkama.

1. Riječ – u svojoj osnovnoj podjeli na leksem i semantem – uvijek pripada jednom organskom idiomu unutar jednoga dijalektnog sustava. To znači da riječ pripada jednom govoru (jednoga dijalekta / jednoga narječja). Tu ona, naime, dolazi do svoje pune izražajnosti u svim jezičnim segmentima koji je obilježuju (prozodijskom, fonološkom, morfološkom). Više organskih idioma može imati i više zajedničkih riječi, koje se ne moraju uvijek odražavati kao isti leksem ili isti semantem (u smislu *semantem* = *leksem* = *isti fonološki, prozodijski i morfološki izraz*). I u istom idiomu isti leksem ne mora obilježavati samo jedno semantičko polje. U više različitih, ali i u više bliskih idioma, mogućnosti su semantičkih račvanja istoga leksema još vjerojatnije. Iz toga proizlaze sljedeća razmišljanja o dijalektnoj riječi na užem, ali i u širem geografskom području; u svojoj podijeljenosti na leksem i semantem (ne ulazeći u idiomski obilježen izraz riječi) leksemaska podjela može označavati i na bliskom geografskom području, u samo jednom idiomu, i na širem geografskom području, u više idioma koji pripadaju različitim narječjima, rječničku podijeljenost na:

Primjer je različitosti semantema u odnosu na isti leksem u istom idiomu (preciznije: u istim idiomima) *butëla* ili *butiła* u vinodolskom području (Grižane, Blaškovići, Kamenjak, Crikvenica). *Butëla* (ili *butiła*) znači: 1. boca, 2. pjenušac (određeni tip bakarske vodice koji se proizvodio i u tom kraju).

Na gotovo čitavom priobalju i na otocima leksem *skale* (pl.) razdvaja se na semanteme: 1. "stepenice", 2. "ljestve". U singularu *skala* znači 1. "stepenica", 2. "prečka na ljestvama".

Primjer je takve semantičke obilježenosti u hrvatskom priobalju i leksem *marenda*. To je leksem koji u svojem osnovnom (priobalnom) značenju obilježava obrok između doručka i ručka (objeda). U tom se njegovu osnovnom semantičkom obilježju šire i izričaji *ajmo marendat*, *ajmo na marendu* i dr. Sama je riječ dosta proširena i izvan priobalnoga područja, najčešće u smislu, nazovimo to uvjetno, semantema 1: *marenda* = *zajutrak*.

Ipak, semantička obilježenost leksema na konkretnom idiomsko-geografskom području može se razlikovati od općeprihvaćenoga semantema 1. Na konkretnom jezičnom planu (u konkretnom idiomu) u Lumbardi na Korčuli leksem se (ponovno ističem, bez obzira na svoju fonološko-prozodijsku zbiljnost) odražava kao semantem 2, jer zapravo znači "objed". *Marenda* je onaj obrok koji se priprema točno u podne. To ne znači da je taj idiom osiromašen za leksem *objed*, pa ni izvanjezično ne znači da tijekom dana nema više obroka, ali je način života uzrokovao da se semantem "obrok u podne", ili "glavni dnevni obrok" pretočio u leksem *marenda*.

Donekle je slična sudbina leksema *ručak* na čakavskom priobalnom području i na otocima. S različitim ostvarajnim mogućnostima (kao *rūčāk*, *rūčak* i dr., što nije bitno za ovo moje razmatranje u ovom času) taj se leksem s istim, jednoznačnim semantičkim sadržajem – "prvi obrok u danu" – proteže na velikom dijelu hrvatskoga kopna (Istra, s potvrdom iz Rukavca, Vinodol, s potvrdom iz Kamenjaka) i hrvatskih otoka (Hvar, Brač¹). Ali već u Vrgadi² isti leksem ima značenje "objed". Tako je i u Žirju³. Takvih primjera različitih semantičkih sadržaja u istom leksemu ima mnogo u našem priobalju i na otocima, a svi oni pokazuju kako je dijalektna riječ, u svojem leksičko-semantičkom dvojstvu, naslijeđena kategorija. Preko nje se razlikuju idiomski leksemski izrazi, ali preko nje se očituju i semantičke razlike među istim leksemima istoga ili različitih idioma. Pritom se dijalektna riječ pokazuje i kao odraz civilizacijskoga kruga idioma kojem pripada. U različitim civilizacijskim (makar i bliskim) sredinama ista riječ može označavati i različita semantička polja, ovisno o naslijeđenim izvanjezičnim i jezičnim razlozima.

Proučavajući riječ kao leksem i kao semantem u određenom govornom kontekstu, u određenom kontekstu jednoga govornoga idioma ili čak i više njih, u znanstvenom prilaženju zanima nas uvijek njezin oblik (po mogućnosti u opreci s onima koji su mu bliski, ali ipak različiti) i ono što ona semantički predstavlja,

¹ V. M. Hraste, P. Šimunović, R. Olesch, *Čakavisch-Deutsches Lexikon* I, Böhlau Verlag Köln, 1979.

² V. Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade*, Zagreb 1971.

³ V. Finka-Šojat, *Govor otoka Žirja*, Žirjanski libar, svezak I, 1994.

što ona odražava, obilježuje, bez obzira na to radi li se o njezinu obilježavanju materijalnoga predmeta ili o njezinu obilježavanju odnosa među ljudima i stvarima⁴.

Različitost semantičkoga odnosa unutar istoga leksema može dovesti do veće zabune nego različitosti između dvije potpuno različite riječi. Pitanje "Češ⁵ ručāt" zahtijeva odgovor, ali i znanje sugovornika, u ovom slučaju pitanika, kako je semantički obilježena riječ *ručāt*. U slučaju govornoga suodnosa govornika s Vrgade i govornika iz istarskoga Rukavca, na primjer, može doći do nesporazuma; govornik iz Vrgade očekuje objed, a govornik iz Rukavca nudi mu doručak. U slučaju dvije potpuno različite riječi (i leksički i semantički različito obilježene) do takvih nesporazuma dolazi teže, jer sugovornik ili:

- a. razumije riječ iz konteksta,
- b. ako je ne razumije, traži njezino objašnjenje.

2. Dolazimo ovim putem i do promišljanja o potrebi bitnoga ulaženja u životni i civilizacijski ritam jednoga mjesta da bi se upoznalo pravo i puno značenje neke riječi. Vratim li se ponovno na leksem *marenda*, kao općeprihvaćeni i općepoznati leksem hrvatskoga primorskoga juga, doživjela sam i sama da sam dobila "objed" umjesto "marende". Kako je riječ odraz životnoga ritma nekoga mjesta, njezina je značenjska vrijednost uvijek podvrgnuta tom životnom ritmu, a izvan njega njezino pravo značenje ne dolazi do punoga izražaja. I u Lombardi na otoku Korčuli svaki će stanovnik leksem *marenda* prevesti kao *zajutrak* na hrvatski književni jezik, ne razmišljajući puno pritom da i on, ali i svi drugi u njegovu mjestu, *marendaju* u podne, da zatvaraju trgovine u podne kako bi pošli na *marendu*, a da im obroci nakon *marende*, do večere, više nisu toliko važni.

3. Tako, tim putem, dolazim i do potvrde – i na ovom našem priobalnom području – općeprihvaćenih leksikoloških tvrdnji da ni jedan dijalektni rječnik ne može do kraja prodrijeti u bit i posvemašnju rječničku – leksičko-semantičku – strukturu dijalekta ili idioma kojega rječnik donosi. To vrijedi i za leksikografe koji izvrsno poznaju dijalektnu riječ koju bilježe, jer vrlo je teško, zapravo nemoguće, prevesti sve značenjske varijante riječi na drugi idiom ili na drugi jezik. Vrlo je teško i unijeti sve riječi koje u jednom idiomu žive, jer one često izlaze iz sustava samoga idioma, one su mu, u biti, strane. Zato kao dodatnu potvrdu takvim razmišljanjima donosim i riječ *stranac*, koju sam pribilježila u našem priobalju (Srebreno kod Dubrovnika, ili Jelsa na Hvaru, Istra, Hrvatsko primorje). To je riječ koja nije pribilježena u izvrsnim i veoma obuhvatnim rječnicima Blaža Jurišića (*Rječnik otoka Vrgade*) ili u Šimunović-Hrastinu rječniku (*Čakavski rječnik*). U vrijeme kad je Blaž Jurišić pisao svoj rječnik riječ možda i nije bila aktu-

⁴ V. o tome: Pierrette Gerffroy-Fraginelli, *Méthodologie de l'Expression*, Presses Universitaires de France, Paris 1981, str. 6.

⁵ Čakavsko *t'* bilježim u ovom radu kao *č*, jer odnos /t'/ i /č/ za ovaj rad nije relevantan.

alna (a za Vrgadu nemam potvrde da li ta riječ na otoku i danas živi), ali Hraste-Šimunovićev rječnik (osvježen Šimunovićevim novijim podacima) mogao ju je donijeti. A nije je mogao donijeti zato što zapravo ne spada u čakavski rječnički fond, zato što je semantički posve drugačije obilježena od riječi *tuji*, *tujinac*, *furešt* koje obilježuju (semantički) stranca ili nešto strano u čakavštini. A riječ *stranac* koju ovdje donosim semantički obilježava strani brod, brod koji ne plovi pod hrvatskom zastavom. *Stranac*, u tako obilježenom semantičkom polju civilizacijskoga kruga hrvatskih pomoraca i njihovih obitelji, ne pripada, zapravo, ni jednom idiomu posebno, ni jednom dijalektu posebno, već prvenstveno uskom krugu onih ljudi koji su, osobno ili zbog porodičnih veza, vezani uz more i pomorstvo. Ali ipak je poznata i u uporabi je i u širem krugu ljudi našega priobalja. Razgovorni odnosi koje sam bilježila u pojedinim mjestima glasili su, otprilike, ovako: "A di ti je muž? — Navega na strancu" (južno priobalno područje). Slične razgovorne podatke dobila sam i na jelšanskom području: "— Otkud ste? — Sa stranca smo, na strancu navigamo".

4. Dijalektna riječ, unatoč svim svojim velikim slabostima koje ima u odnosu na književnu⁶, ima i svojih velikih prednosti. Ona je slobodnija u smislu sporazumijevanja (ne ograničuju je pravopisna pravila, jer uglavnom nije pisana, ne ograničuju je odnosi hrvatska ≠ nehrvatska, jer nije normirana). A najveća joj je prednost što je uvijek hrvatska, bez obzira na svoje podrijetlo i domete svojega dosezanja. Kad to kažem, mislim da hrvatsku dijalektnu riječ ne opterećuje njezino podrijetlo (romansko, germansko, mađarsko), jer riječ se prilagođuje onom hrvatskom idiomu u kojem živi i u kojem funkcionira prema zakonima idioma koji ju je prihvatio kao svoju.

Tako je, na primjer, *lumbrela* prihvaćena na velikom dijelu hrvatskoga priobalja i ne osjeća se kao strana. Prema talijanskoj riječi *lombrella* u hrvatske priobalne idiome ulazi ili kao *lumbrèla* (Primorje, Vrgada, Brač, Hvar), ili kao *lumbrèla* (Božava na Dugom otoku), *umbrèla* (Rab)⁷ i sl. *Šugaman*, općeprihvaćen romanizam na hrvatskom priobalju, prilagođuje se kao: *šugamân* (Hrvatsko primorje, Istra), *šugamôan* (Vrgada)⁸, *šugamôn* (Brač, Hvar)⁹, *šugamân* (dubrovačko područje). U istarskom Rukavcu je *kuñâdo*, *kuñâda* (= šurjak, šurjakinja), a tako je i na Rabu (ali sa značenjem "rođak, bratić, rođakinja, sestrična"). *Măca*, sa semantičkim obilježjem "mrlja", postoji u Rukavcu, Primorju, Vrgadi¹⁰, a *măca* na Hvaru i Braču¹¹; bračko-hvarski sustav dodatno je obilježio ovu riječ

⁶ Usp. Vida Barac-Grum, *Dijalektna lukovdolska riječ*, Rasprave Zavoda za hrvatski jezik 17, Zagreb 1991.

⁷ Usp. Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade*, s.v. *lumbrela*.

⁸ Blaž Jurišić, isto, s.v.

⁹ V. M. Hraste, P. Šimunović, R. Olesch, isto, s. v.

¹⁰ Blaž Jurišić, isto, s. v.

¹¹ Hraste, Šimunović, Olesch, isto, s.v.

u genitivu plurala zahvaljujući svojoj fonološkoj strukturi: *môć*. Tako je u primjeru koji donose Hraste i Šimunović¹²: Na tvojoj jaketi je puno *môć*. *Lancun* je leksičko-semantički i svojim jezičnim izražajem neizmjenjena riječ od hrvatskoga primorskoga sjevera do dubrovačkoga juga; samo se prozodijska slika može mijenjati: *lancûn, lancûn, lâncûn*. Slično je i s riječima *buža* ili *skalina*, koje mogu mijenjati samo svoja prozodijska obilježja. Drugačije je s ovdje već spomenutim leksemom *buteļa*, koji se može ostvarivati i kao *butëļa, butiļa, butija, butilija*, uvijek s istim semantičkim sadržajem. U Hrvatskom primorju, u Vinodolu, igraju na *bûće*, a već u Vrgadi na *bôće*. Na *bôće* se igra i u Jelsi na Hvaru. I opet, u gotovo se čitavom priobalju i na otocima (uključujući i dubrovačke Elafite) ide na *šufit* (= tavan). U *kafu* (N sg. *kafa*) se stavlja *čûkar*. Kod leksema *cukar* postoji suodnos hrvatskoga priobalja i hrvatske kajkavske riječi u unutrašnjosti kopna. Odnosi se ostvaruju kao *cukar* ≠ *cuker, cukor*, što pokazuje prilagodbu leksema idiomu, idiomima, dijalektu ili, konačno, i narječju koje ju je prihvatilo.

Dijalektna riječ, tako, živi u svojem dvoјstvu: s jedne je strane najuže vezana uz svaki idiom posebice, a s druge strane može pripadati i širokom području kao što je jadransko priobalje s otocima.

5. Leksik je, uz ogradu o njegovu izrazu, koji sam upravo prikazala, ona jezična razina koja je najprilagodljivija tuđim utjecajima: riječi se međusobno najlakše isprepleću, miješaju, šire, prelaze iz jednoga idioma u drugi, iz jednoga dijalekta u drugi, iz narječja u narječje, iz jednoga jezika u drugi. Njihova se upotreba širi razgovornim tijekom pa je leksem i ona kategorija koju nije uvijek lako pratiti, jer se njezin tijek negdje može neočekivano prekinuti, a zatim nastaviti opet negdje dalje. Leksem *metat se* (= tući se) zabilježila sam u Vukovoj Gorici, čakavskom idiomu u unutrašnjosti kopna, ali i u kajkavskom Klanjcu u Hrvatskom zagorju. Leksem *věšća* zabilježila sam u istarskom Rukavcu, a *věša* u zagorskom kajkavskom Klanjcu (oba u značenju noćni leptir)¹³.

S obzirom na način kako se riječi prenose često se, kada se radi o riječi istoga jezika, ne može znati gdje je početak njezine pojavnosti, a gdje je njezin kraj. Ona može pripadati, naročito u svojoj leksičko-semantičkoj punoći, samo jednom užem geografskom području, ali može biti proširena i unutar veće geografske cjeline. Njezina pojavnost ovisi o više elemenata, ali značajne su za njezinu prisutnost u nekom idiomu izvanjezične kategorije kao odraz konkretnih stvari i predmeta ili abstraktne kategorije razmišljanja i misli. To znači da potreba za jednom riječju ovisi o predmetima koji okružuju čovjeka jednoga područja i njegova potreba da se određuje i prema apstraktnim pojavama koje su dostupne njegovim razmišljanjima. Drugim riječima, civilizacijske potrebe određenoga društva

¹² Isto.

¹³ Leksem *metati se*, sa značenjem "rvati se", Stjepko Težak zabilježio je i u Ozlju, a *viška*, sa značenjem "noćni leptir", u Gradišćanskim Hrvata.

usmjeruju čovjeka da upotrebljava određenu grupu riječi ili prihvaća i strane riječi — riječi iz drugoga idioma ili stranoga jezika — kao svoje. Tako se riječi na hrvatskom priobalju mogu međusobno razlikovati i u onom smislu u kojem su civilizacijski odraz jednoga načina života.

Riječ *vapor* — u značenju "brod" — (u svojoj osnovnoj izgovornoj varijanti *vapôr*, a u pojedinim idiomima postoje i nešto drugačije mogućnosti izgovora ove riječi) rasprostire se na gotovo čitavom jadranskom priobalju. Tu se vinodolsko područje ne razlikuje od srednjedalmatinskoga ili dubrovačkoga, premda je leksem, ali i opet na čitavom području, danas u blagom uzmicanju. Riječ nije nestala istovremeno s brodom na paru (parobrodom), već se još neko vrijeme sačuvala u značenju broda općenito. Tu se pokazuje da i leksem, kao i ostale jezične kategorije, ne uzmiče uvijek odmah kada se promijene uvjeti za njegovo postojanje (nestanak broda na paru), ali preuzima drugo značenje. U pogledu leksema *vapor* to je drugo značenje "brod općenito". Danas, međutim, riječ *brod* preuzima sve više svoje puno mjesto u idiomima hrvatskoga priobalja, a kao civilizacijski novi predmeti, ali i riječi, *katamaran* ili *gliser* ulaze u sve rječničke pore pojedinih priobalnih rječničkih sustava, ne dijeleći ih međusobno.

Uzmemo li, dalje, kao primjer riječ *brudet* ili *brodet* (ovisno o idiomu u kojem se ostvaruje) pokazuje se da je i ona odraz konkretnoga jela koje se pripravlja uzduž jadranske obale (hrvatske i talijanske). Već u širem mediteranskom prostoru ne pripravlja se baš takvo jelo, a slična jela imaju i drugačije nazive (npr. *bouillabaisse* u francuskom jeziku). U unutrašnjost hrvatskoga kopna i jelo i riječ koja ga obilježuje prenose se u gradska središta, oboje kao oznake hrvatskoga priobalja.

Ne trebaju nas stoga čuditi isti (približno isti ili slični) leksemi uzduž našega priobalja, kao *jedit se* (ili *jidit se*) sa značenjem "ljutiti se", *navegat* (ili *navigat*), *bordižat* (ili *burdižat*), *veslo*, *veslat*, *riva*, *šijat*, *sika* (ili *seka*), *šesan* (=lijep), *šetemana* (ili *šetimana*), *veštit*, *fermat* i dr.

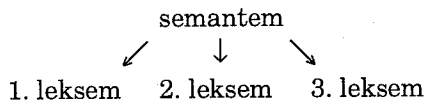
Ni posljedice civilizacijskih različitosti ne trebaju nas zbunjivati. Ljudi koji žive uz samu morsku obalu — u priobalju ili na otocima — vezani su svojim načinom života direktno uz more i ono što od njega mogu dobiti. U tim uvjetima svako dijete poznaje sve vrste mreža za ribolov, ribarske naprave i njihovo nazivlje: *popunica*, *osti*, *vrše*, *parangal* i dr. U pojedinim se idiomima leksem *svića* podudara sa semantemima "svijeća lojanica" i "svijeća na čamcu kojim se noću lovi riba" (npr. u idiomima Hrvatskoga primorja). U drugim idiomima (npr. u idiomima oko Splita, idiomima Šolte i dr.) pokazuju se leksičko-semantičke razlike između ta dva različita predmeta: *svića* ≠ *šterika*.

Ljudi unutar priobalnoga pojasa, ali malo udaljeniji od mora (na kopnu i u unutrašnjosti otoka) nešto su manje vezani uz more u smislu iskorištavanja njegovih dobara. To ne znači da i oni ne poznaju leksičko-semantičko pojmovlje vezano uz more, ali poznaju ga slabije. Zato oni pored morskih riba mogu poznavati

i riječne (aku su vezani uz tijek neke rijeke), a u svakom slučaju ponešto im je bogatiji rječnički fond vezan uz one oblike poljoprivrede i stočarstva kojima se bave.

Čime se sve bavi, na primjer, stanovništvo Rukavca u Istri, mjesta u priobalju, ali ne posve uz more, pokazuju leksemi poput: *blāgo* (=stoka), *gõnim*, *žāñem*, *jāsła*, *korīto*, *kõñ*, *grīva*, *strgūļa* (=konjski češalj), *krāva*, *tēlčīc*, *vōl*, *kopīto*, *pāpak*, *vēme*, *đfca*, *brēja*, *objañīļa se*, *jāñac*, *přč*, *jārē*, *prāsāc*, *skōpī*, *trūbac* (=ri-lo), *gūska*, *gōs* (= gusak); *žūkva*, *rūža* (=loza), *lēšñak*, *maļūga* (= malina), *jāgo-dica*, *jābuka*, *krūška*, *črēšña*, *čīšpa* (= šljiva), *orēh*, *kāpūz*, *rēpa*, *fažōl*, *mošñica se mūli* (= mahuna se lupi), *kūmar*, *tīkva*, *pōļe*, *đrat*, *šenīca*, *lēha*, *gnōj*, *šegāla* (=raž), *sēme*, *šenīčna slāma*, *jēčmīk*, *frmēnta* (= kukuruz), *sējēm*. To ne znači da se poljoprivredom i stočarstvom (naročito uzgojem sitne stoke) ne bave i stanovnici uz samu morsku obalu, ali ipak manjim intenzitetom, pa manje i rabe lekseme kao *jēčmīk*, *žāñen* i sl.

6. Kao što leksem u širem hrvatskom priobalju ima različite semantičke mogućnosti, tako se i semantem na širem području može odraziti kao:

Primjer takve podjele pokazuje semantem "ujak" (majčin brat). U sjevernom hrvatskom priobalju semantem je obilježen leksemom *ujac*, u srednjodalmatinskom području obilježen je leksemom *barba*, a u južnodalmatinskom (dubrovačkom) području leksemom *dundo*.

U obilježavanju rodbinskih odnosa među pojedinim područjima ima podosta razlika. Tako se semantem "baka" (majčina ili očeva mati) ostvaruje kao *baka*, *baba*, *stara mat*, *nona*. Majčin ili očevo otac obilježen je leksemima *dida*, *dede*, *nono*, *djed*.

Različiti leksemi mogu obilježavati i semantem "majka". Tako je *māt* u Vinodolu, *māter* u splitskom području, *māti* u Žirju, Vrgadi, Susak se povezuje s vinodolskim područjem pa se i tu javlja leksem *māt*, koji se ostvaruje i na bračkovarskom području¹⁴.

Semantem "plesati" dijeli sjeverno hrvatsko priobalje s otocima od srednjega i južnoga priobalja s otocima. U sjevernom se priobalju uz taj semantem vežu leksemi *tancat*, *tancati*, a u srednjem i južnom *balat* i *balati*.

Najjednosmjerniji su u odnosima *jedan semantem = jedan leksem* riječi vezane uz dijelove tijela: *glava*, *ruka*, *noga*, *nos*, *brk*, *brada*, *usta*, *oko*, *uho*, *lice*, *obrva*, *zub*, *čeljust*, *kuk*, *koleno*, *peta*, *jetra*, *žuč* i dr. U tom se smislu hrvatska priobalna riječ veže i uz idiome drugih hrvatskih narječja.

¹⁴ Hraste, Šimunović, Olesch, isto, s.v.

7. U podjeli svake riječi kao osnovnoga sredstva priopćavanja treba istaći da riječ može biti:

I. *Nepisana*. Tada služi:

1. Kao direktno komunikacijsko sredstvo i u uporabi je međusobnoga priopćavanja između dvoje ili više ljudi. Možemo je u tom kontekstu nazvati *razgovorna riječ*. Takva je riječ možda i najzanimljivija u proučavanjima, iako i najteže dokučiva, jer razgovor teče svojom brzinom, riječi se jednoga govornika vežu uz riječi drugoga, trećega i dalje, pa se ponovno vraćaju onom prvom govorniku; riječi se ne javljaju nekim izvana određenim redom, već zbog unutarnje potrebe jednoga od sudionika u razgovoru da iskaže svoju misao vezanu uz temu razgovora. U komunikacijskom se priopćavanju između grupe ljudi ne bira jedan govornik: svi govornici sudjeluju u govornom aktu svojim načinom izražavanja, svojim riječima, svojim stilom (birajući svoje riječi) ili samo svojim povremenim upadicama, koje su također riječi (npr. *A da! Ma ne! Ma ča će ti to? A što ćeš sad?! Nemoj tako! Ma ću, ću!* i sl.).

2. Kao predavačka riječ. Tu je ona nešto manje u komunikacijskoj svrsi u smislu obraćanja nekom slušateljstvu i hitnoga odgovora na tu riječ. Ona je ovdje biranija, možda i smišljenija, a na takvu se riječ može također očekivati i druga riječ kao odgovor: možda odmah, možda nešto kasnije, možda kao nepisana, možda kao pisana, što sve ovisi o izvanjezičnoj situaciji u kojoj se riječ ostvaruje.

II. *Pisana*. Tada služi:

1. književnoj komunikaciji,
2. političkoj komunikaciji,
3. znanstvenoj komunikaciji,
4. stručnoj komunikaciji,
5. ostalom.

III. *Zabilježena na nekom stroju*.

Bez obzira na način na koji je zabilježena (magnetofon, kazetofon) nema nikakva odjeka u smislu mogućnosti komunikacije. Njezin je smisao samo priopćavanje, a ne očekuje se odjek takve riječi kao odgovor na ono što je priopćeno.

Dijalektna riječ nema sva ta obilježja koja sam ovdje spomenula. Njezine se ostvarajne mogućnosti objektivno svode na:

I. 1. — *Nepisana, razgovorna riječ*.

II. 1. — *Pisana književna riječ*. Tu dolazi do izražaja prvenstveno dijalektna poezija, rjeđe priča pisana na nekom govornom idiomu ili anegdota, koja se može objavljivati u časopisu ili novinama koje najčešće služe lokalnoj uporabi, u dijalozima unutar drame ili romana koji je pisan književnim jezikom, u dramama (radijskim dramama ili televizijskim serijama).

III. *Pojedinačni zapisi, koji najčešće ne odgovaraju posve (čak ni u znanstvenim istraživanjima dijalektologa) pravom domaćem idiomskom izrazu*.

8. Dijalektna je riječ, dakle, najčešće nepisana i razgovorna. A baš u njoj dolaze do izražaja sva bogatstva koja nam ona može pružiti.

U Hrvatskom primorju, u vinodolskom kraju, pribilježila sam riječi kao *postōla* (= cipela), *kičica* (= kost uz nožni palac), *svitice* (= gaće), *bičve* (= čarape), *vitica* (= zaručnički prsten), *věra* (= vjenčani prsten), *svičā* (= svijeća lojanica), *pōrat* (= luka), *lōmnica* (= plast sijena), *lušija* (= lužina), *belica* (vrsta smokve); *čapāt* (= uhvatiti, uloviti), *čakulāt* (= neobvezatno pričati), *čampāt* (= nesuvislo, smušeno govoriti), *pošemērit* (= potpuno sve pobrkati) i mnoge druge riječi koje nisu tipične samo za ovo područje, jer mnoge se od njih šire i dalje u priobalje, pa čak i u unutrašnjost kopna, ali jesu tipične za sjeverno hrvatsko priobalje.

U istarskom Rukavcu pribilježila sam riječi kao *bājka* (= pripovijetka), *zāgonetka*, *besedā* (= riječ), *sirota*, *kazālāc* (= kaži-prst), *přsteňāk* (= prst prstenjak), *sklāp* (= zglob, članak), *špāli* (= ramena), *štūmih* (= želudac), *dlito* (= crijevo), *dřžalica* (= ručka), *kūčica* (= skočni zglob), *škověta* (= četka), *perālница* (= starijski valjak za pranje u potoku), *pěguće* (= pjege), *plešiv* (= ćelav), *plešivac* (= ćelavac), *rīcast* (= kudrav), *rōšast* (= ridokos), *rōšo* (= ridokos čovjek), *mūtast* (= nijem), *mīco* (= malo, maleno; tako je i u svezi *mīci přst*). Premda i te riječi ne moraju pripadati isključivo jednom idiomu, u ovom slučaju rukavačkom istarskom, one i u svojem idiomskom bogatstvu pokazuju što nam sve može dati dijalektna riječ hrvatskoga priobalja.

Samo jedan idiom u priobalju (bez obzira na svoj geografski položaj) može pokazati svoje tipične rječničke osobitosti. Takve se osobitosti na isti, ili veoma sličan način, pokazuju i u drugim idiomima našega priobalja, bez obzira na čakavski ili štokavski substrat idioma.

9. Međutim, čakavski ili štokavski, ne samo substratni, već i aktualni elementi pokazuju se u izvedenicama pojedinih riječi. Tipično čakavske osobitosti otkrivaju se u augmentativnim likovima riječi: *nosīna*, *ručīna* (riječi su ovjerene u čakavskom Rukavcu). Štokavsko priobalno područje nije u većoj mjeri obilježeno specifičnom tvorbu deminutiva i augmentativa, što je i razumljivo s obzirom na njegovu bliskost s književnim hrvatskim jezikom i tradicijom hrvatske književne tvorbe riječi. Međutim, ovjereni se deminutivi u čakavskom Rukavcu ne udaljuju od štokavske deminutivne tvorbe: *nosīć*, *ručīca*, *tētica*. Razlika se može ostvarivati samo u čestoti uporabe deminutivnih likova riječi, ali tom problemu u svjim dosadašnjim istraživanjima nisam obraćala pažnju.

10. Samo jedan govorni idiom u priobalju (bez obzira na mjesto svojega postojanja) može pokazivati svoje tipične rječničke osobitosti, od kojih se neke, na sličan, ili približno sličan način mogu rasprostirati i na širem području hrvatskoga priobalja. U istarskom Rukavcu uočila sam ovakve leksičko-semantičke specifičnosti:

matafūn = pesnica ≠ *pēst* = dlan

otrōk (N m. sg.) = dijete ≠ *dēca* (pl.) = djeca.

Dakle, samo četiri različita leksema pokazuju i različite utjecaje. Riječi *pěst*, *decã* i *otròk* pokazuju se kao strogo hrvatske u svojem podrijetlu. Leksem u njima bliskom semnatičkom polju (*matafûn*) pokazuje svoju različitost u svojoj povijesnoj strukturi (pokazuje svoje romansko podrijetlo).

Istarsko područje ne začuđuje takvim svojim različitim leksemskim povijesnim podvajanjima u istom semnatičkom polju, pa makar se radilo i o najkonzervativnijem čakavskom idiomu kao što je Rukavac. U manje konzervativnim idiomima (čakavskima i štokavskima) takvih je primjera znatno više.

Samo jedan govorni idiom, u svojoj rječničkoj strukturi, može otkrivati svoje unutarne semantičko-leksičke specifičnosti, koje, također, ne moraju biti samo njegove, ali svakako jesu njegove. Donosim, ponovno, provjerene primjere iz istarskoga Rukavca.

1. Otròk tēčē dõma.
2. Otròk beži po kamãri.

Semnatički odnosi među riječima *tēčē* i *beži* nisu jako udaljeni, ali ipak je jezik razvio dva leksema – *tēč* za trk od potrebe, straha ili sl., a *bēžat* za trku po kući radi zabave i igre.

Ovim pojmovnim razlikama među leksemima slični su i idući:

1. Mat nõi otrokã dõma (izvanjezična je situacija: dijete je malo, umorno, majka ga nosi).
2. Mat ponãša otrokã (izvanjezična je situacija: majka nosi dijete od dragosti, zbog nježnosti prema njemu).

11. Nezaobilazna je činjenica da se riječi gube u našim idiomima, pa tako i priobalnim. Možda i zato što se u malim mjestima gube drevna sastajališta ljudi, mještana svih generacija i svih civilizacijskih struktura. U vinodolskom Kamenjaku, na lokalitetu Raskrižje (koje je dvostruko obilježeno svojim identitetom: križem koji obilježava to mjesto i raskrižjem putova unutar mjesta) sastajali su se ljudi iz Gornjega, Donjega i Sridnjega Sela. I "povēdãlo se sē ĉa je bilõ tēga dãna vu selũ". Svi su, u prevečerje, dolazili na taj neobvezatni sastanak.

Danas, uglavnom, više nema takvih sastajališta, ili se, barem, na takvu mjestu ne sastaju svi mještani; mala su mjesta u priobalju uglavnom opustjela, a naĉin života onemogućio je redovite susrete.

Ljudi se možda i sastaju u određenim grupama, ali to više i nisu samo ljudi iz mjesta, već oni koji su si prema određenoj strukturnoj formaciji bliski.

Tako dolazimo i do strukturno razliĉitih rjeĉniĉkih obiljeŹja i u mjestima priobalnoga podruĉja.

Dolazimo, na taj naĉin, i do novih suprotnosti ili sliĉnosti meĉu rijeĉima priobalnoga podruĉja. S novim civilizacijskim strukturnim poremećajima nestaju *biĉve*, a *ĉarape* se prostiru od sjevernoga priobalja do juĉnoga. *Svitice* nestaju iz sjevernoga hrvatskoga priobalja, a *gaće* preuzimaju mjesto stare hrvatske slavenske rijeĉi na tom podruĉju. Malo se ĉvršće ĉuvaju leksemski ostvaraji kao *mu-*

dande, bragiše (ili *brageše*). Duže se čuvaju, iako kao objekti nestaju, leksemi poput *tunera* (= ribarska naprava za lov tune), *ribež* (= kuhinjski stroj za ribanje sira), *ribatit* (= učvrstiti zakovicu), *riga* (= crta), *tabela* (= ploča), *tajka* (= pre-gib na haljini) – Sjeverno hrvatsko primorje.

Ljudi u priobalju nastoje sačuvati svoj identitet. Svjesni su da ga gube, neovisno o njima samima. Uporno govore svojim idiomom, upotrebljavaju svoje riječi čak i kada govore s ljudima koji nisu iz njihove sredine, čak i kada se nađu u njima bliskoj, ali ipak drugačijoj sredini. Ipak, i unatoč svojoj upornosti, svjesni su da gube barem neke elemente svojega govornoga idioma, a to su riječi.

U istarskom Rukavcu boravila sam u nekoliko navrata. Prvi put sve podatke o svojem idiomu dala mi je, danas pokojna, gospođa Francika Trinajstić (rođena 1894. godine). Već me je ona upozorila na neke tipične riječi svojega idioma: *prišlīc* ("došljak"), *naūma* ("trajekt").

U nekim drugim posjetama istarskom Rukavcu novije podatke o svojem idiomu dao mi je gospodin Josip Crnić (rođen 1914. godine), s nadimkom Veli Jože. On je potpuno svjesno, uvjeren da se riječi njegova rodnoga govornoga idioma gube, bilježio riječi koje je već smatrao izgubljenima. Donosim ovdje one riječi koje mi je prilikom našega susreta dao:

- gardēlac* = češljugar
- galerija* = tunel
- porozigāt* = pojesti nešto malo, gricnuti
- kolorāta* = rupa za podrum
- finētāk* = konac, kraj
- tkaļica* = tkalja
- gramatizam* isto što i *jetika*
- jētika* = tuberkuloza
- lejāvina* = proljev
- šutānica* = džemper
- plaščānica* = tkanica kojom se veže breme
- zabrļūh* = šamar
- dlābit* = hvatati
- hrāsница* = vrsta krampa
- črēpņa* = peka
- šenpijāt* = šempio, lud čovjek
- poprēčāk* = prečica
- nadēvāk* = nadimak
- cimūsica* = *plaščānica* za manje breme
- trajlatāt* = brbljati
- trajnanāt* = brbljati besmisleno, lupetati

Primjere riječi namjerno ne donosim abecednim redom, već onim slijedom kojim mi ih je davao gospodin Crnić – a to je slijed koji mu se činio postupnim u gubljenju riječi u svojem idiomu.

12. Što je više zabilježenih riječi u našem priobalju i otocima, pa i drugdje u hrvatskim krajevima, naša civilizacijska zbilja postaje sve jasnija. Zato je doista dobro što naši dijalektolozi danas uspostavljaju sve više tu kulturološku zbilju u skupljanju riječi i u radu na rječnicima pojedinih idioma.

Summary

THE DIALECTAL WORD OF CROATIAN COASTAL REGION

In this article the dialectal word on Croatian coast is analysed despite the dialect which the word belongs to. The paper shows that the word doesn't belong neither to the dialect nor to the greater dialectal group, but to a geographic area. Within the linguistic categories, the word belongs to one idiom only, for the specific prosodic, phonological and other specific characteristics which the idiom gives to the word.

Key words: dialect, idiom, word, Croatian coast, geographic area

Ključne riječi: dijalekt, narječje, govor, riječ, hrvatska obala, geografsko područje